

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 12 Sayı: 67 Yıl: 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Volume: 12 Issue: 67 Year: 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Doi Number:
<http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3734>

KASTAMONU KIRSALINDA GELENEKSEL KONUT ÖRNEĞİ: GÜMELE YAPILARI * TRADITIONAL HOUSING EXAMPLE IN KASTAMONU RURAL: GUMELE STRUCTURE**

Gökçen GÖKGÖZ***
Ayşen Esra BÖLÜKBAŞI ERTÜRK****

Öz

Gümele yapıları; Batı Karadeniz Bölgesi'nin iç kesimlerindeki Devrez Havzasında kurulmuş olan Tosya şehrinin çevresindeki bağ yerleşmeleridir. Tarihi ipek yolu üzerinde, ekonomik kaygılar sonucu jeolojik koşullara uygun oluşmuştur. Tosya'daki bağ yerleşmeleri ve gümele yapıları, seyahat güzergahı Avrupa'dan doğuya İstanbul üzerinden kara yolunu tercih eden seyahatçıların kayıtlarından ve Vilayet Salnamelerinden anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti'nin klasik dönemine kadar uzanmaktadır. Bölgede gümele olarak adlandırılan, bağcılık kültürü ve bu kültürün gereksinimleri doğrultusunda geleneksel yapı tekniği ile şekillenen, bağ evleri kırsal mimaride geleneksel konut yapılarının bir örneğidir.

Günümüz gereksinimlerinin değişmesi, yaşam koşullarının ve ekonomik kaygıların farklılaşması, teknolojinin ve ulaşım koşullarının gelişmesi ve gelişmeye devam etmesi gibi nedenler ile Tosya şehrinin yakın kırsalında bulunan gümele yerleşimlerine olan ilgi ve gereksinimler azalmıştır. Kırsal mimarinin bir değeri olan gümelelerin, özgünlüğünün henüz literatürde yer almaması ve kullanıcıların bilinçsizliği yok olma tehdidi ile karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur.

Bu çalışmada, gümele yapılarının yüzyıllardan beri süre gelen bağ kültürünün bir parçası olduğu ve geleneksel konut mimarisinin bir örneğini teşkil ettiği, seçilen 22 örneklemlerden çıkarılmış olan rölöve çizimleri ve fotoğraflama tekniği ile belgelenmiştir. Seçilmiş olan gümelelerin tek yapı ölçeğinde mimari analizleri çıkarılmış benzerlikler ve farklılıklar üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Bu doğrultuda mimari analizi yapılmış olan gümelelerin mimarlık tarihi disiplindeki yerini alması geleneksel konut mimarisi kapsamında tanımlanması, gelenek ve yörede koruma imar çalışmalarının gerçekleştirilmesi durumunda bağ bölgeleri ve gümele yapıları için bir altlık oluşturulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler : Tosya, Geleneksel Konut Mimarisi, Yerel Mimari, Gümele, Bağ Evi, Bağcılık.

Abstract

Gümele structures are the vineyard settlements around Tosya, which was established in the Devrez Basin in the inner parts of the Western Black Sea Region. It was formed on the historical silk road in accordance with the geological conditions as a result of economic concerns. The vineyard settlements and gümele structures in Tosya go back to the classical period of the Ottoman Empire, as evidenced by the records of travelers who prefer the land route from Europe to east through Istanbul and the Province Salname. The vineyard houses, which are called as gümele in the region and shaped by the traditional construction technique in accordance with the viticulture culture and the requirements of this culture, are an example of traditional residential buildings in rural architecture.

* Bu makale, Gökçen Gökçöz'ün Karabük Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, Mimarlık Bölümü, Mimarlık Anabilim Dalı, "Kastamonu Tosya Kırsal Mimari Bağlamında Gümele (Bağ Evi) Mimari Analizi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Bu çalışma, Karabük Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir. BAP Proje Numarası: KBÜBAP-18-YL-152. (—This research was supported by Scientific Research Projects Coordination Unit of the Karabuk University. Project Number: KBÜBAP-18-YL-152)

*** Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı. E-posta: gkgz.gkcn@gmail.com.tr

**** Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü. E-posta: esrabolukbasi@karabuk.edu.tr

The interest and requirements for the rural settlements in the nearby countryside of Tosya have decreased due to some changes in today's requirements like differentiation of living conditions and economic concerns, the development of technology and transportation conditions, and the continued development. Gümeles, which are very special and valuable for rural architecture, haven't taken place in literature for their uniqueness and they come face with the threat of extinction because of the unconsciousness of the people using them.

In this study, it is documented that the gümele structures are a part of the vineyard culture that has been going on for centuries and constitute an example of traditional residential architecture. The architectural analysis of the selected structures on a single scale was made and the similarities and differences were evaluated. In this respect, it is aimed to create a base for vineyard regions and vineyard houses structures in case of taking the place of the architectural analysis in the history of architecture and defining them within the context of traditional dwelling architecture.

Keyword: Tosya, Traditional Housing Architecture, Vernacular Architecture, Gümele, Vineyard House, Viticulture.

1. GİRİŞ

Tosya şehrinin yakın çevresinde Deringöz ve Gavur Çayı derelerinin dere yataklarında biriktirme ve aşındırma yapması sonucu oluşmuş geniş verimli sahada, ekonomik kaygısı tarım olan halkın dağınık bir şekilde yerleştiği görülmektedir. Bu dağınık yerleşme temelde Orta Asya'dan Anadolu topraklarına göçen Türk kültürünün parçası olan, bahar aylarında yaylaya çıkma geleneğinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Fakat yaylacılık geleneği Tosya kırsalında jeolojik nedenlerle değişkenlik göstererek bağcılık kültürünün oluşmasını sağlamıştır. Tosya halkının bahar aylarında verimli topraklarla kaplı, şehir merkezinden 2-3 km uzaklıktaki bağ bölgelerine göçmeleri ve kış aylarında ise şehir merkezine geri dönmeleri ile oluşan ikili yaşantı sonucu bağlarda kültürün somut bir ürünü olan bağ evlerinin inşa edilmesine imkân vermiştir. Yöre halkı tarafından gümele olarak adlandırılan bağ evleri vernaküler mimarinin Tosya kırsalında var olan bir örneğini teşkil etmektedir.

Vernaküler mimari; doğanın topluma sunduğu malzemeyi ve arazi şartlarını, gelenekselleşmiş bir kültürün ürünü haline gelmiş yapı tekniğini toplumun ihtiyaçları doğrultusunda sentezleyerek bir ürün elde etme olarak açıklanabilir (Sezgin, 1984, 3-4). Bu anlayış ile yaklaşıldığında, Anadolu'nun dört bir yanında, şehirde veya kırsalda geleneksel teknikler ile genel ihtiyaçlar doğrultusunda, iklim şartlarına uygun olarak, ortaya konmuş olan geleneksel konut mimarisi vernaküler mimarinin bir ürünüdür.

Anadolu'da vernaküler mimarinin bir ürünü olan konut mimarisi de, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren araştırılmaya ve incelenerek etüt edilmeye başlanmıştır. Pek çok bilim insanı, Eldem'in (1954) Türk Evi olarak adlandırdığı konut mimarisini tipolojik, morfolojik, yapım sistemleri ve teknikleri, bölgesel farklılaşmaları, mekânsal örgütlenmeleri, kent ve kır farklılaşmaları ve sosyokültürel yansımaları üzerinden tarihsel süreç içerisinde incelemelerde bulunmuştur.

Kültürün evrensel bir olgu olmasıyla birlikte, kültürün etki ettiği insan ve insan ürününün temel belirleyicisi bölgeseldir (Gür, 2005 ,165). Çatalhöyük, Alacahöyük, Hacılar gibi milattan önceki yerleşim yerlerinde olan avlulu sofasız plan şeması, İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu'daki evlerde görüldüğü gibi, Doğu Anadolu'daki evlerde ayrıca Horasan mimarisinin etkileri de görülmektedir (Sözen ve Eruzun, 1992, 55-58). Bu örnekler gösterir ki; Türk evinin gelişim göstermesi, Türklerin etkileşim halindeki yerel kültürlerle kendi kültürel değerlerini sentezleyebilme yeteneğidir. Doğudan batıya çok geniş bir coğrafyaya yayılan Türkler kendi kültürel değerleriyle birlikte yerel değerleri de kendi değerleri içinde eriterek kendine özgü ebrusunu oluşturmuş ve özgün bir değer olan Türk evini yaratmıştır.

Kültürel etkileşimler ve bölgesel farklılıklar düşünüldüğünde Türk evi olarak adlandırılan konut yapısını Kuban (1982, 196) çalışmasında; Osmanlı coğrafyasını 7 bölgeye ayırarak incelemektedir. Bu bölgeler;

- "Güneydoğu Anadolu'nun Kuzey Suriye ile ortak kültürünün ifadesi taş konut mimarisi, Erzurum'dan öteye Kuzeydoğu Anadolu'nun Güney Kafkasya ve Dağıstan ile akraba ahşap hatıllı taş mimarisi, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde görülen karakteristik ahşap iskeletli ev mimarisi, Ege ve Akdeniz Bölgesi'nin düz damlı kübik taş mimarisi, Orta Anadolu'nun özellikle Niğde ve Kayseri (eski Kapadokya) bölgesinin, (kaynakta yine Kuzey Suriye ile buluşan) taş mimarisi, Orta Anadolu'nun daha çok köy ve küçük kent ortamında kalan ve kökü yeni taş çağına kadar uzanan kerpiç mimarisi, Esas yayılma alanı Anadolu'nun kıyıları ve orta yayla arasında bir ikinci çember gibi dolanan ve Sivas'ta dolaylarından batıya ve İç Ege'den Torosların kuzey yamaçlarına kadar uzanan ve yer yer diğer bölgelerde ve Balkanlar'da görünen hıms yapı tekniğinde, yani taşıyıcı sistemi ağaç, kerpiç

dolgunlu, zemin katı çoğunlukla taş olan bir yapı tekniği ile inşa edilmiş olan konut mimarisi olarak belirtilmiştir“

Kazmaoğlu ve Tanyeli (1979, 31) ise çalışmalarında Türk evini, sosyokültürel olgular üzerinden değerlendirerek, iki temel bölge ve bunların alt bölgelerine ayırarak incelemelerde bulunmuştur. Türk evinin oluşumunda etkenlerden biri, birden çok kültürün sentezidir. Bu doğrultuda sınırları çizilen iki temel bölge, özgün Anadolu sentezine varılan bölge ve geçiş bölgesi olarak belirlenmiştir. Çalışmalarında Kazmaoğlu ve Tanyeli (1979,33) bölgeleri şu şekilde sınırlandırmıştır.

- *“Kabaca sentez bölgesi; Doğu Karadeniz Bölgesinin güneyinden, Erzincan ve Elâzığ’ın kuzeyinden, Kayseri ilinin batısından geçip Antep’in doğusuna uzanan bir çizgi çizerek bu çizginin batısında kalan kesim olarak belirleyebiliriz.”*

Bu bölge; Kuban’ın (1982, 196) son bölgesi olan ve konut kültürünün gerçek temsilcileri olarak atfettiği bölge ile uyuşmaktadır.

- *“Sentez bölgesi için tanımladığımız hattın doğusunda kalan kesime ise geçiş bölgesi adını veriyoruz.”*

Geçiş bölgesi kavramının kullanılmasında temel neden, kültürel sentezin etkisinin daha az görülmesi ve Anadolu’da var olan eski kültürlerin etkisinin daha saf bir şekilde konut mimarisine yansmasıdır. Kazmaoğlu ve Tanyeli (1979) çalışmalarında başka ölçütler doğrultusunda da Türk evi üzerine çalışmalar yapılabileceğinden ve bu bağlamda sınırsız sayıda araştırma konusu oluşacağından bahsetmişlerdir.

Geleneksel Osmanlı konutunu detaylı bir saha çalışması gerçekleştirerek Türk evi adı ile tanıtan Eldem’e (1954, 11-14) göre ise, tüm malzeme ve teknik farklılıklara rağmen, tüm bölgelerde Osmanlı konutu iki temel mekân olan oda ve sofa etrafında şekillenmektedir. Odaların sayısı ve yerleşim biçimi sofayı, sofanın şekli ve konumu da plan tipini belirlemektedir. Plan tiplerini dört başlık altında en ilkelinden en zenginine doğru; sofasız plan tipi, dış sofalı plan tipi, iç sofalı plan tipi, orta sofalı plan tipi ve bunların alt başlıkları şeklinde belirlemiştir (Eldem, 1954,24; 1984, 17). Bu karakteristik plan şemaları Türk evinin genellikle ev yaşantısının idame edildiği üst katına göre belirlenmiştir (Kuban, 1982, 200). Günay (1999, 136) eserinde, üst katı tanımlarken *“varılmak istenen sonuçtur”* diyerek bahsetmektedir.

Sofasız plan tipleri en ilkel plan şeması olup Çatalhöyük yerleşimde bulunan evlerin tiplerine benzemektedir. Dış sofalı plan tipleri ise Hitit ve Helenistik döneme ait plan şemalarını anımsatır. Bu tipin ilk hali yan yana sıralı odaların önünde sofa şeklindedir. Sofa iki tarafından odalar ile çevrelendiğinde iç sofalı plan tipi, eğer sofa dört taraftan çevrelenmiş ise orta sofalı plan tipi ortaya çıkmış olacaktır (Eldem, 1954, 25). Plan tipleri ekonomik güce, topografik şartlara, iklime ve yörenin kültürüne göre, bu dört tipin altında çeşitlenme göstermiştir.

İklimsel bölgelere göre; Akdeniz iklimi, Akdeniz ve Ege bölgesini içine alır ve genellikle iç ve dış mekânının bütünleşmesine imkân tanıyan açık sofalı plan tipi yaygındır. Ilıman iklim bölgesi; Marmara ve Karadeniz bölgelerini içine alır ve kapalı sofa (karnıyarık, orta sofa) yaygındır. Fakat Doğu Karadeniz’in daha yumuşak iklim muntıklarında dış sofalı plan tipleri ile de karşılaşmaktadır. Karasal iklim bölgesi; İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerini içine alır ve iç sofa plan tipi yaygındır. Ayrıca Doğu Anadolu’da sofa diğer yörelere göre küçültülmüş ve divanhane adı ile anılmaktadır. Karasal Akdeniz iklimi ise Güneydoğu Anadolu’yu içine alır ve avlulu plan tipi yaygındır (Sözen ve Eruzun, 1992, 46-47).

Günay’a (1999, 16) göre konut kültüründe Türk evi nitelikleri; özgün oda düzeni, plan şeması, çok katlılık, çatı biçimi ve geleneksel yapım tekniğidir.

Türk evi özgün bir oda düzenine sahiptir. Kendi içerisinde kendine yetebilen tanımı ile oda, ailenin yatma, yemek yeme, oturma hatta yıkanma ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde tasarlanmıştır (Kazmaoğlu ve Tanyeli, 1979, 32; Kuban, 1982, 200-202; Eldem, 1984, 16; Sözen ve Eruzun, 1992, 67-70; Küçükerman, 2007, 69). Bu nedenle kareye yakın dikdörtgen biçimde çözümlenen odanın sağır olan duvarı ocaklı olacak şekilde, dış dünyaya açılan pencereli duvarlarında ise tabandan yükseltilmiş yapı ile birlikte çalışan sedir ile döndürülmüştür (Kuban, 1982, 201; Kuban, 1995, 106; Küçükerman, 2007, 69-151). Türk evinde üst rütbeli bir malikin evi ile kırsalda bulunan ve çiftçilik yapan malikin evlerinde büyük farklılıklar olmadığı gibi evin içinde bulunan her bir oda da birbirinin benzeridir. Bununla beraber evlerin çoğunda *“başoda”* olarak tanımlanan diğerlerinden daha büyük ve el işçiliği dediğimiz ahşap veya taş işçiliğinin daha incelikle işlendiği odalar bulunmaktadır. Ayrıca eğer evde tek ocak varsa, ocak başodada bulunur (Eldem, 1954, 16; Kazmaoğlu ve Tanyeli, 1979, 32; Kuban, 1984, 200; Küçükerman, 2007, 49). Bu odalar fonksiyonel olarak daha çok evin erkeklerine ve dışarıdan gelecek misafirlere ayrılmıştır. Ayrıca birçok evde mevsimlere yönelik oda kullanımı, yazın kullanılan ve kışın kullanılan şeklinde farklılaşmalar da bulunmaktadır (Kazmaoğlu ve Tanyeli, 1979, 32).

Sofa, Anadolu'nun farklı bölgelerinde hayat, sergah, hanay, divanhane gibi farklı isimler ile bilinen, genel işlevi çevresinde konumlandırılmış odalara geçiş imkânı sağlayan ve aile bireylerinin ortak aktivitelerinin yapıldığı, özelleşmiş olan odalar ile dış mekân arasında kalan ana kullanım alanıdır (Kazmaoğlu ve Tanyeli, 1979, 32; Kuban, 1982, 204; Eldem, 1984, 17). Odalardan ziyade sofalar bölgelere ve yörelere göre biçimlenmiştir.

Türk evlerinin bazılarında eyvan adı ile anılan genellikle iki odanın arasında oturma eyleminin gerçekleştirildiği sofa ile doğrudan bağlantılı (üç tarafı kapalı) mekânlar da mevcuttur. Eyvanlar daha çok Güneydoğu Anadolu'da dış sofa veyahut hayat bölümüne açılmaktadır (Kuban, 1982, 203 ; 1995, 105). Ayrıca bazı sofalarda özellikle dış sofalı plan tiplerinde sofanın önüne sekil tarzında bir çıkıntı ilave edilmiş, bazılarında ise sekil ayrı bir köşk vaziyetinde kullanılmıştır (Eldem, 1954, 16; Kuban, 1982, 204-205).

Türk evi az katlıdır. Karakteristik plan şeması da tek kata göre şekillenmiştir. Fakat süreç içerisinde kat sayısı artmış, bununla birlikte karakteristik plan şeması daima üst kat olmuştur (Eldem, 1954, 13; Kuban, 1982, 200; Küçükerman, 2007, 51).

Kent merkezlerinde sokağa cephesini veren Türk evinin zemin katları mahremiyet kurgusu içinde sağır ve masif bir biçimde yöreye göre değişkenlik gösterse de genellikle taş yığmadır. Planlı bir biçimde şekillenmeyen Osmanlı sokaklarının organik yapısı, Türk evinin zemin kat plan şemalarında net bir geometrik forma imkân tanımamıştır (Kuban, 1982, 207; Günay, 1999, 17). Zemin katın mahremiyet ile şekillenen suskun cephesel düzeni üst katlarda sokağa taştan cumbaları ve ½ oranında orantısız yerleştirilen pencereler ile bütüncül şekilde farklılaşarak başka bir düzeni getirmiştir, zeminden yükseldikçe açıklık oranlarında artmalar gözlemlenmektedir (Kuban, 1982, 207; Günay, 1999, 124, 136). Türk evi plan şemasında da olduğu gibi cephesi de yalın ve ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmiştir. 19. yy. sonları ve 20. yy. başlarında yalın çizgisinin esnediğini gözlemlense de kent veya kırsal yerleşimlerde konut yapılarının statüsel farklılıkları sadece yapının büyüklüğü ile orantılı olarak değişim göstermektedir.

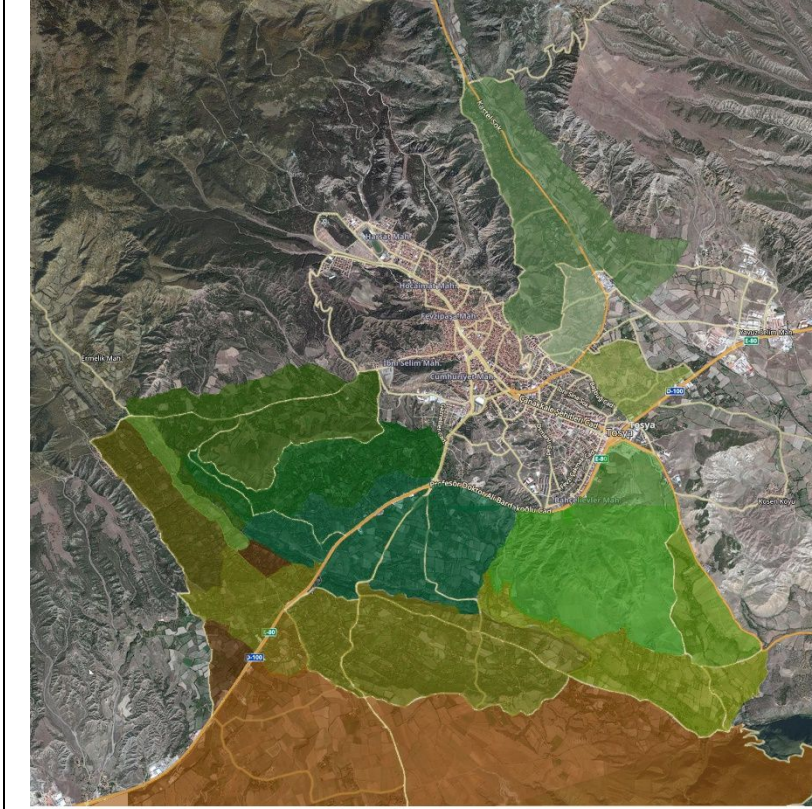
Tosya kırsalında bulunan gümele (bağ evleri) de, Batı Karadeniz'in topluma sunduğu ahşabın, Devrez Havzası'nın sunduğu verimli toprakların ve bu topraklar sayesinde ortaya çıkan bağcılık kültürünün ve bağ bölgelerinin şehirden uzak kırsalda olmasının sonucunda ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmiştir. Gümelelerin geleneksel konut mimarisinin bir alt grubu olduğu, kullanılan yapı malzemesi, tekniği ve cephesinden kolaylıkla algılanabilen plan şeması ile anlaşılmaktadır. Yüzyıllar içerisinde tekniğini muhafaza etmiş olması, yerel kimliği somut bir şekilde ifade etmesi gibi nedenlerle gümele yapılarının sürdürülebilirliğinin sağlanması gerektiği ön görülmektedir. Bahsi geçen sahada, farklı disiplinlerde çalışmalar yürütülmüş olsa da mimarinin belgelenmesi ve kültürün geleceğe güvenle aktarılmasını içeren çalışmalar yapılmamıştır. Bununla beraber, zaman içerisinde ulaşım koşullarının ve teknolojinin gelişmesi, modern hayatın getirileri, aile yapısının küçülmesi, miras yolu ile arazilerin bölünmesi, bireysel ihtiyaçların farklılaşması ve tarım kültürünün gerilemesi gibi pek çok nedenden dolayı bağ ve bağcılık kültürüne verilen önem azalmıştır. Kendi ihtiyacı kadar üreten ve geleneklerini muhafaza etmeye çalışan az bir kesim dışında, Tosya'da bağcılık terk edilmeye başlanmıştır. Bağların terk edilmesi ile bağlardaki gümele yapılarının çoğu eski işlevini yitirmiş, tabiatın yıkıcı etkisi ile harabeye dönmüştür. Bağları ile ilgilenen kesim ise; Tosya şehrinin zaman içerisinde bağ alanlarına doğru büyümesi, motorlu taşıtların yaygınlaşmasıyla ulaşımın rahatlamış olması, ahşap malzemenin bakımının zorluğu ve gümelelerin güncel ihtiyaçları karşılamıyor olması gibi nedenlerden dolayı depo, ardiye olarak kullanmaya başlamıştır. Tosya'da üçüncü bir kesim ise bağ alanlarını sayfiyelik olarak kullanıma açmış, gümelesini yıkarak günümüz teknolojisini sunduğu şekliyle betonarme villalar inşa ettirmiştir.

Sonuç olarak bağ bölgesinin betonarme yapılara açılması, terk edilmesi, gümelelerin işlevleri dışında bakımsızca kullanılması bir kültürün ve onun somut ürünü olan gümelelerin yakın bir gelecekte yok olacağına göstergesidir. Bu çalışmanın amacı; Kastamonu ilçesi olan Tosya'nın kırsal alanlarında bulunan bağ evlerinin, yöresel adıyla gümelelerin belgelenerek geleneksel konut mimarisindeki yerini alması, mimarlık tarihi literatürüne kazanımının sağlanması ve sürdürülebilirliği için önerilerde bulunulmasıdır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Tosya şehrinin bağlar bölgesinde bulunan geleneksel konut mimarisinin kırsal alandaki örneğini teşkil eden, yörede gümele olarak anılan bağ evlerinin mimari analizini konu alan bu çalışma; toplamda 11 280 dönümlük 3 mahallede içerisinde 54 mevkii kapsamaktadır (Şekil 1-4). Çalışma sahasının büyüklüğü ve sahadaki ahşap ev sayısının fazlalığı sebebi ile örneklem seçimine karar verilmiştir. Örneklem seçimi sırasında çalışılacak alanı bir mahalleye veya bir mevkie indirgemek elde edilen verilerin yetersizliği ile sonuçlanacaktır. Sahada malzeme ve cephe düzeyinde benzerlik gösteren iki katlı, üç katlı ve de kıymete

değer sayıda dört katlı (üç kat üstü çatı katı) gümelelerin çıkma yönlerinde farklılıklar tespit edilmiştir. Ve örneklem, Evren 'nin (1959, 8) istikametlerine göre çıkma tipleri başlığı doğrultusunda, bir yöne çıkan, iki yöne birden çıkan, üç yöne birden çıkan ve dört yöne birden çıkan çıkma olmak üzere yörede çıkartma olarak bilinen üst katta dış sofadaki konsol çıkma yönlerine göre seçilmiştir (Tablo 1). Örneklem seçimlerinde ayrıca, geleneksel yapım sistemi, malzemesi ve mimari anlayışa sahip olma, özgünlük durumunu muhafaza etme, yapının içine girilebilecek ölçülerde ayakta olma ve mülk sahibine ve yapıya ulaşım gibi kriterler de etken olmuştur.

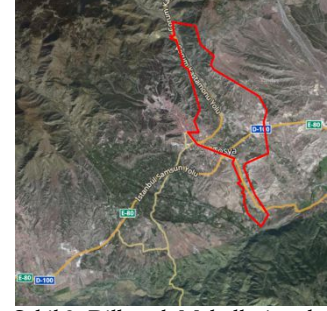

SAMSUN -İSTANBUL YOLU KUZEYİ	SAMSUN -İSTANBUL YOLU GÜNEYİ	TOSYA -KASTAMONU YOLU
HASAN ARKI	HASAN ARKI	PELİTLİ BAYIR
BEYAM ARKI	GÖKYER	KUYUCU
BEŞ ÇAM	TOPSAKAL	KALEYAKASI
DERİNGÖZ	YAZIÇAM	
KUZUYAKA	ÇATAK	
GÖKYER	SELEKİRİ	
ACIKAVAK	İNCEŞU	

Şekil 1: Tosya şehir merkezi çevresinde bağ bölgeleri-mevkileri haritası (www.parselorgulama.gov.tr, Erişim. 2019; Düzenleyen: Gökgöz, 2019)

Şekil 2: Cumhuriyet Mahallesi uydur görüntüsü (Google Map, Erişim. 2019).

Şekil 3: Dilküşah Mahallesi uydur görüntüsü (Google Map, Erişim. 2019).

Şekil 4: İbni Selim Mahallesi uydur görüntüsü (Google map, Erişim. 2019).

Çalışmada, belirlenen yöntem doğrultusunda 22 gümele tespit edilmiş künyeleri ve mimari tanımlamaları tarafımda oluşturulmuştur. Tek bir yapı ölçeğinde hazırlanan kataloglarda, fiziksel ve cephesel özellikleri, özgünlük ve koruma durumu tespit edilmiş ve işlenmiştir. Yapı; aydınlatma, ısınma ve benzeri teknik özellikleri ile sedir, sütlük¹, herkil², sıkmalık³, afur⁴, pinnik⁵, gibi iç donatı, su kuyusu, su arkı, odunluk, sergen gibi dış donatı elamanları incelenmiştir. 22 gümelelerin rölöveleri alınmış ve gerçekleştirilmiş olan mimari çizimler üzerinden plan kurguları, yapı sistemleri, yapı malzemeleri ve sokak kütle bağ ilişkileri analiz edilmiş olup işlenmiştir.

¹ Pişirilen sütlüğün soğuması için süt tavasının bulunduğu cepheden 30-50 cm dışarı taşan korunaklı donatı.

² Buğday, arpa, un gibi zahirenin depo edildiği ahşaptan yapılmış üstten kapaklı derin ve büyük dolap.

³ Ağaçtan içi oyularak elde edilmiş ve üzüm suyunu posasından ayırmak için kullanılan oluk.

⁴ Ağaçtan içi oyularak elde edilmiş veya tahtadan yapılmış ve yapının iç veya dış cephesine monte edilmiş tekne. Hayvan yemliği.

⁵ Ahırın bir köşesinde, genellikle merdiven altında zemini ahşap kaplı mekandır. Yavru hayvanların konulduğu yer.

Tablo 1. Çıkartma yönlerine göre örneklem seçim çizelgesi (Gökgöz, 2019).

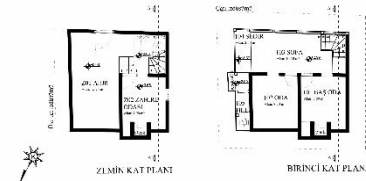
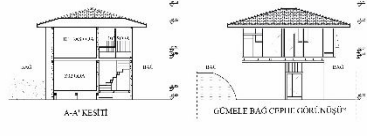

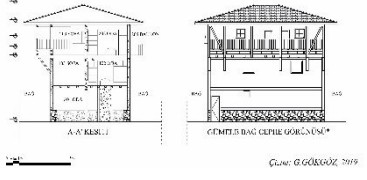

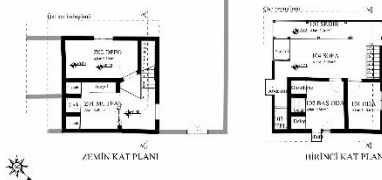
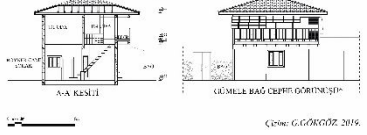

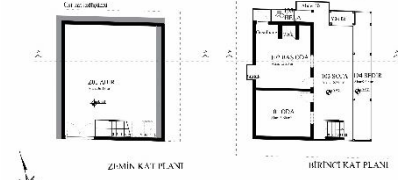
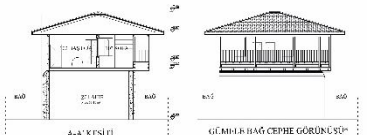

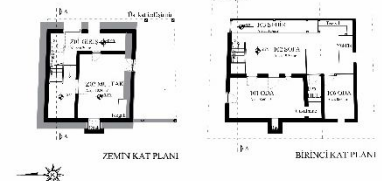
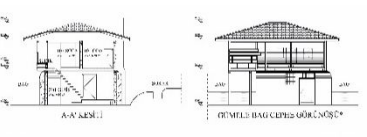

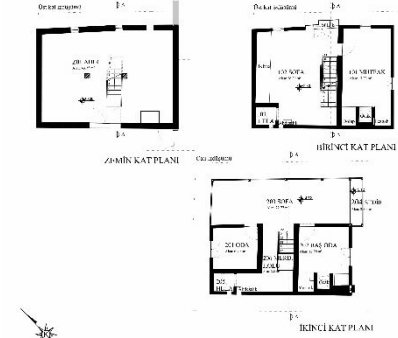
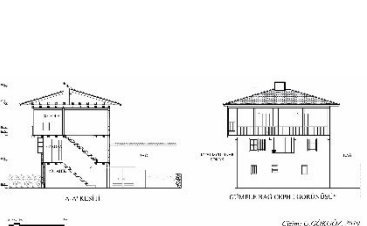
ÇIKARTMA BİÇİMİ		İKİ KATLI	ÜÇ KATLI
Bir Yöne Çıkartma		1 Numaralı Gümele	2 Numaralı Gümele
İki Yöne Çıkartma		3 Numaralı Gümele 4 Numaralı Gümele 5 Numaralı Gümele	6 Numaralı Gümele 7 Numaralı Gümele 8 Numaralı Gümele
			9 Numaralı Gümele 10 Numaralı Gümele
Üç Yöne Çıkartma		11 Numaralı Gümele 12 Numaralı Gümele 13 Numaralı Gümele	14 Numaralı Gümele 15 Numaralı Gümele 16 Numaralı Gümele 17 Numaralı Gümele 18 Numaralı Gümele 19 Numaralı Gümele
Dört Yöne Çıkartma			20 Numaralı Gümele 21 Numaralı Gümele 22 Numaralı Gümele

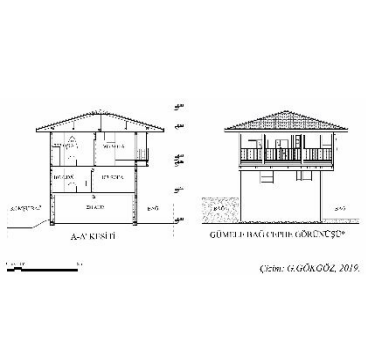

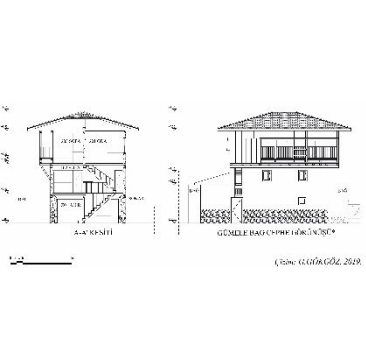

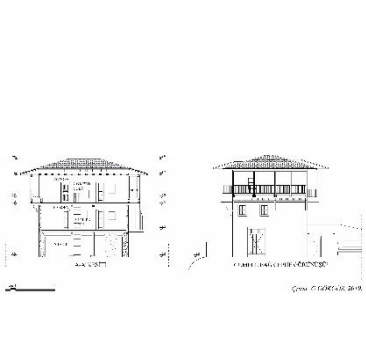

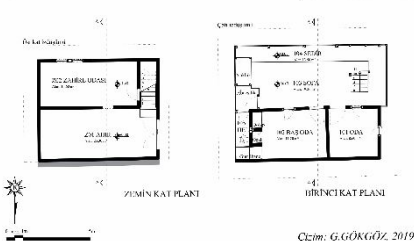
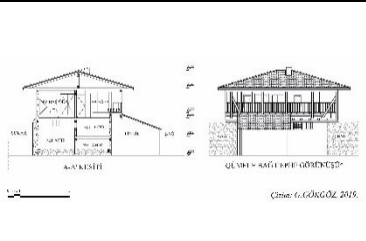

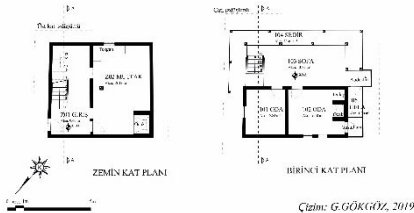
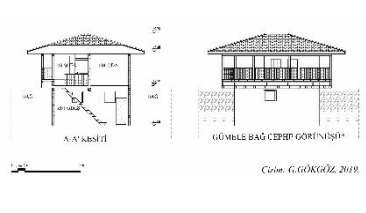
3. BULGULAR

Tosya bağlarında bulunan gümeleler zemin kat üzeri tek katlı ya da iki katlı olarak inşa edilmiştir. Tek katlı gümelelerinde eski zamanlarda var olduğu söylene de gerçekleştirilen saha çalışmalarında tek katlı gümelelere hiç rastlanmamıştır. İncelenen 22 gümelenin kat planları rölöve çalışması ile çıkarılmış, kesit ve görünüş çizimleri dijital ortamda yapılmış, her bir gümelenin kendi ölçeğinde analiz edildiği ve fotoğraflarla görselleştirildiği katalogları oluşturulmuştur. Bu çalışmalar doğrultusunda genel bir mimari analiz gerçekleştirilmiştir. Analizlerde, kat kullanımı, yapım tekniği, malzemesi ve sokak-bağ-gümele ilişkileri incelenmiştir. Plan analizi 22 gümelenin kat kullanımlarının ve mekân örgütlenmelerinin incelenmesi ve analiz edilmesi ile gerçekleştirilmiştir (Tablo 2). Gümeleler zemin kat, orta kat \ asma kat ve üst kattan oluşmaktadır. Katların şekillenmesinde temel birim olan oda ve sofanın kullanım ve biçimlenişi etken olmuştur. Bu sebeple alt başlık olarak oda, sofa ve yapı donatıları da analiz edilmiştir. Bunlara ek olarak gümelelerde saha çalışmaları ve incelenen yapılarda sadece bir adet gümelede çatı katı tespit edilmiştir.

Tablo 2. Örneklem çizelgesi (Gökgöz, 2019).

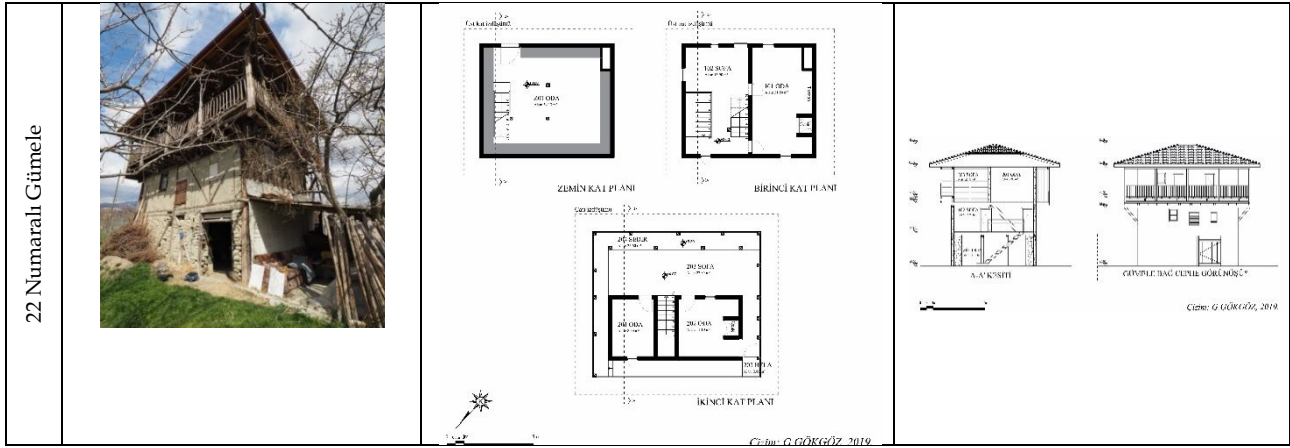
Cephe Fotoğrafı	Kat Plan Çizimleri	Kesit ve Görünüş Çizimleri
-----------------	--------------------	----------------------------

1 Numaralı Gümele		 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>	 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>
2 Numaralı Gümele		 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>	 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>
3 Numaralı Gümele		 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>	 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>
4 Numaralı Gümele		 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>	 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>
5 Numaralı Gümele		 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>	 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>
6 Numaralı Gümele		 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>	 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>

7 Numaralı Gümele		 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>	 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>
8 Numaralı Gümele		 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>	 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>
9 Numaralı Gümele		 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>	 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>
11 Numaralı Gümele		 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>	 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>
12 Numaralı Gümele		 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>	 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>

13 Numaralı Gümele		 <p>ZEMİN KAT PLANI</p> <p>BİRİNCİ KAT PLANI</p> <p>ÇATI KATI PLANI</p> <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>	 <p>A-A KESİTİ</p> <p>GÜMELE SAĞ ÇİFTİ GÖRÜNÜŞÜ</p> <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>
14 Numaralı Gümele		 <p>ZEMİN KAT PLANI</p> <p>BİRİNCİ KAT PLANI</p> <p>ASMA KAT PLANI</p> <p>ÇATI KATI PLANI</p> <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>	 <p>A-A KESİTİ</p> <p>GÜMELE SAĞ ÇİFTİ GÖRÜNÜŞÜ</p> <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>
15 Numaralı Gümele		 <p>ZEMİN KAT PLANI</p> <p>BİRİNCİ KAT PLANI</p> <p>ASMA KAT PLANI</p> <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>	 <p>A-A KESİTİ</p> <p>GÜMELE SAĞ ÇİFTİ GÖRÜNÜŞÜ</p> <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>
16 Numaralı Gümele		 <p>ZEMİN KAT PLANI</p> <p>BİRİNCİ KAT PLANI</p> <p>İKİNCİ KAT PLANI</p> <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>	 <p>A-A KESİTİ</p> <p>GÜMELE SAĞ ÇİFTİ GÖRÜNÜŞÜ</p> <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>
17 Numaralı Gümele		 <p>ZEMİN KAT PLANI</p> <p>BİRİNCİ KAT PLANI</p> <p>İKİNCİ KAT PLANI</p> <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>	 <p>A-A KESİTİ</p> <p>GÜMELE SAĞ ÇİFTİ GÖRÜNÜŞÜ</p> <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>

18 Numaralı Gümele		 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>	 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>
19 Numaralı Gümele		 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>	 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>
20 Numaralı Gümele		 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>	 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>
21 Numaralı Gümele		 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>	 <p>Çizim: G.GÖKGÖZ, 2019.</p>

3.1. Kat Kullanımı, Plan Analizi

Zemin Kat Kullanımı: Gümelelere giriş bağ kapısına yakın cepheden verilmiştir. Yörede cümle kapısı olarak adlandırılan çift kanatlı, zemin katın kullanımına uygun dikdörtgen biçimde kapı ile gümeleye giriş yapılmaktadır. Kapılarda geçmişten günümüze hala el yapımı kapı kilitleri kullanılmaktadır. Çift kanatlı cümle kapısının genellikle tek kanadı kullanılmakta, gerekmedikçe kullanılmayan kanadı ahşap kasaya sürgülü olup diğer kanat, bu kana da kilitlenmektedir. Ayrıca bazı gümelelerde 0.40 m lik yığma duvarın içine yerleştirilen kapı sürgüsü de güvenlik amaçlı kullanılmaktadır (Şekil 5). Zemin kat, bağ sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılayacak sayıda hayvanın gecelediği ahır olarak çözümlenmiştir. Zemin toprak olup, büyükbaş hayvanların bağlandığı alan ahşap kalaslarla (mertek) kaplanmıştır. Böylelikle temizliğin kolay yapılması sağlanmıştır. Hayvanların bağlandığı yerde yemlenmesi için ağaçtan oyulmuş oluk biçiminde veya tahtadan yapılmış ve iç cephe duvarına sabitlenmiş afur denilen tekne biçiminde yemlik vardır. Binek hayvanları zemini toprak olan kısma bağlanmaktadır. Ayrıca üst kata çıkan merdivenin alt kısmı çoğunlukla yavru hayvanların konulduğu pinnik olarak düzenlenmiştir. Zemin katın ahır olarak kullanılan bölümü gümele sahibinin hayvan sayısına bağlı olarak büyük ya da küçük yapılmıştır (Şekil 6). Günümüzde gümelelerde büyükbaş ve binek hayvan besleme tamamen terk edilmiş olduğundan, zemin kat kullanımı bağ ve bahçelerde toplanan ürünün ve bağ bahçe için gerekli malzemenin depolandığı bir mekan olarak kullanılmaktadır. Çoğu gümelelerde zemin kat cephe duvarlarında mazgal şeklinde, zeminden yüksek, ince küçük açıklıklar mevcuttur. Temek olarak adlandırılan bu açıklıklar zemin katın aydınlatılmasını ve havalandırılmasını sağlarken bazı gümelelerde açıklık boyutlarını büyütülerek gübre tahliyesinde de kullanılmıştır. Bazı gümelelerde zemin katta merdiven ile ilişkilendirilen bir köşede, nem ve rutubeti önlemek adına 0.40-0.60 m toprak zeminden ahşap dikmeler üzerinde yükseltilmiş, ahşap döşemeli zahire odaları mevcuttur (bk. Gümele no 1, 11, 13) (Şekil 7). Her gümelede karşımıza çıkmayan bu odalar genellikle iki katlı gümelelerde orta katın işlevini üstlenmektedir. Ocak bulunan zahire odaları erzak depolamanın yanında mutfak olarak da kullanılmaktadır. Bunun dışında kat yüksekliği 1.50 m'yi aşmayan zahire odaları da vardır ki, sadece erzak depolamak amacı ile kullanılmaktadır (bk. Gümele no 11). Zemin kattan bir üst kata ulaşım sağlayan düşey sirkülasyon elemanı merdivenler, ahşap tek kollu rıht tahtaları çakılmamış biçimde, genellikle cümle kapısının bulunduğu iç cephe duvarına yaslı konumlandırılmıştır (bk. Gümele no 2, 3, 18 vd.). Bazı gümelelerde ise konumu itibari ile, cümle kapısının karşısında veya yan iç cephe duvarına yaslı şekildedir (bk. Gümele no 5, 9, 14 vd.). Tüm merdivenlerde pabuçluk kısmı geniş tutulmuş, basamak genişlikleri 0,18 m ile 0,25 m arasında değişkenlik göstermektedir.

Şekil 5: 20 numaralı gümelelerin kapı sürgüsü (2019).

Şekil 6: 20 numaralı gümelelerin zemin katı - pinnik

Şekil 7: 1 numaralı gümelelerin zahire odası

(2019).	(2019).
---------	---------

Zemin üzeri 2 katlı gümelelerde ara kat, üst kat ile zemin kat arasında işlev şeması yönünden bir geçiş katı olarak kurgulanmıştır. Olumsuz hava şartlarına uygun şekilde, kapalı sofalı plan şeması ile çözümlenen ara katın kat yüksekliği de üst kat ile kıyaslandığında daha basıktır. Ara kat plan şeması sıra odalı kapalı sofalı olabildiği gibi (bk. Gümele no 1, 7, 9, 17, 20), tek odalı kapalı sofadan da oluşmuş örnekleri mevcuttur (bk. Gümele no 6, 8, 15, 16, 18, 19) (Şekil 8). Tüm gümelelerin ara katında odaların en az birinde, ocak bulunur ve mutfak işlevinde kullanılmaktadır. Ara kat işlev şeması yönünden nasıl geçiş katı niteliğinde ise dışa açıklıklar yönünden de öyledir. Zemin kat kadar dışa kapalı, üst kat kadar dışa dönük değildir. Sofalarda bağı ve sokağa açılan ahşap kapaklı veya ahşap korkuluklu camsız pencereler ile açıklık sağlanmışken, ara kat odalarının da pencereleri genellikle sofaya açılmaktadır. Hem sofaya hem de az sayıda sokağa pencere açıklığına sahip gümeleler de mevcuttur (bk. Gümele no 7,14). Pencereler ara katta genellikle kare biçimindedir ve ahşap çatkıdır. Ayrıca eğimli arazilere yerleştirilmiş olan gümelelerde asma kat kullanımı mevcuttur. Genellikle kot farkını kullanan gümelelerde üst kottan asma kata ahşap tek kanatlı bir kapıdan, bir alt kottan da zemin kata cümle kapısı ile giriş sağlanmaktadır (bk. Gümele no 14, 15). Asma katlar, zemin kattın ½ sinde 1,50 m ahşap dikmeler üzerinde oturtularak yükseltilmiştir (Şekil 9). Asma kat ile zemin kat arasındaki alan çoğunlukla depo olarak kullanılmış olup yeni doğan yavruların durduğu pinnik olarak da değerlendirilmiştir. Asma kat kullanımı servis mekanlarına ayrılmış ocaklı bir odadan oluşmaktadır. Asma katın pencere açıklıkları hem dış cepheye hem de iç cepheye (zemin kat galerisi) bakacak şekilde açılmaktadır. Zemin üstü iki katlı gümeleler kategorisinde incelenen bu gümelelerin asma katları ara kat niteliğinde ihtiyaçlara cevap vermektedir. Ara kattan üst kata ulaşım sağlayan düşey sirkülasyon elemanı merdivenler, ahşap tek kollu, iki kollu veya dönel, rıht tahtaları çakılmamış biçimde üst kat sofasına sofanın bir kenarından veya üst kat odaların ortasına denk gelecek şekilde ulaşım sağlamaktadır (Şekil 10,11). Böylelikle merdivenler üst katın plan şemasını belirleyen unsurlardan biri olmuştur.

Şekil 8: 18 numaralı gümelelerin orta katı (2019).

Şekil 9: 15 numaralı gümelelerin zemin katı ve asma katı (2019).

Şekil 10: 2 numaralı gümelelerin merdiven konumu (2019).

Şekil 11: İki oda ortasından ulaşım sağlayan merdiven konumu (2019).

Üst Kat Kullanımı: Reha Günay'ın (1999, 136) "Varılmak istenen sonuçtur" diyerek tanımladığı üst kat, gümelelerde dış sofalı ve sıra odalı plan şemasına sahiptir. Saha çalışmaları sürecinde ve sözlü tarih çalışmaları sonucunda tüm gümelelerin dış sofalı olduğuna yönelik bir genelleme yapmak mümkündür. Gümele evlerini tanımlayan ve farkındalığını ortaya koyan iki unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar, yörede salon olarak tarif ettikleri dış sofa ile çıkartma olarak tabir ettikleri konsol şeklinde, yapıdan dışarı taşan, aynı zamanda zeminden yükseltilmiş olması ile bir donatı unsuru olan sedirdir.

Yörede salon olarak adlandırılan sofa, gümelelerde geleneksel Türk evinde üstlendiği nitelikleriyle birlikte; ailenin toplandığı, sıcak gecelerde döşekleri sererek uyunduğu, bağlardan toplanan ürünlerin kurutulduğu evin işlerinin görüldüğü bir mekandır. Sofa gümelelerde genellikle üç tarafa açık şekilde bağı tamamen hakimdir. Sofanın geniş cephesinde ve kendi strüktürü ile döşemeden 0,40-0,50 m arasında yükseltilerek konsol yapan sedir mevcuttur. Yapı donatısı olan sedir Kuban'ın (1995) Türk "Hayat"lı Evi eserinde bahsettiği seki kavramının farklı bir yorumlanmasıdır. Sofanın bir köşesinde oda tabanında bir yükselti yerine bazen sofanın tek cephesinde (bk. Gümele no 1, 2, 6, 15), bazen 2 cephesine (bk. Gümele no 3, 4, 7, 9, 10, 13, 20, 22), bazen 3 cephesinde (bk. Gümele no 8, 11, 14, 17, 18, 19) bazen de sofalar ile birlikte odaları da çevreleyen yani yapının 4 cephesinde (bk. Gümele no 21) ortaya çıkmaktadır (Şekil 12-15). Çoğunlukla sedir, helanın üzerine yerleştirildiği konsol ucunda bitmekte ve o kenar yüklük olarak kullanılmaktadır. Bazı gümelelerde konsol yapan sedir tekrar konsol yaparak köşkler oluşturmuştur (bk. Gümele no 16, 20). Sedir genişliği 0,90-1,10 m arasında değişkenlik göstermiş olsa da bazı gümelelerde bu genişlik sofanın iç kısmına taşarak 1,50 m ye kadar ulaştığı tespit edilmiştir (bk. Gümele no 20). Bağların ve içinde bulunan gümelelerin birbirinden uzak mesafelerde olması, dağınık bir şekilde kırsalda yayılım göstermiş olmaları, bağların güvenliklerinin bağ sahiplerince sağlanması gibi nedenlerle helalar yapının

içinde yer almıştır. Hela ve abdestlik ikili yapı olarak çıkartmanın üzerinde sofanın bir köşesinde ocaklı odanın yanında konumlandırılmıştır. Hela gideri ahşaptan yapılmış düşey bir kanal ile foseptik çukuruna bağlanmıştır. Abdestlik çıkartmadan 30-40 cm dışarı taşmaktadır. Pek çok gümelede hela ve abdestlik bağdadi tekniği ile kapatılmıştır. Bazı gümelerde helanın üst kat sofasında değil de, orta kat sofasında (bk. Gümele no 16) yer aldığı gibi, her iki katta da hela yapısının olduğu (bk. Gümele no 2, 9, 18) tespit edilmiştir.

Şekil 12: 6 numaralı gümelenin dış sofası-tek cephesinde sedir (2019).

Şekil 13: 16 numaralı gümelenin dış sofası-iki cephesinde sedir (2019).

Şekil 14: 17 numaralı gümelenin dış sofası-iki cephesinde sedir (2019).

Şekil 15: 21 numaralı gümelenin dış sofası-iki cephesinde sedir (2019).

Gümelelerin üst katlarında iki oda bulunmaktadır. Oda planı kare ya da kareye yakın dikdörtgen, kat yüksekliği 2,20 ile 3 metre arasında değişmektedir. Bu odalardan en az biri geleneksel oda düzenine sahiptir. Bu odanın sağır olan duvarında ocak bulunmaktadır (Şekil 16). Sözlü tarih çalışmalarında bu oda gelin odası olarak ifade edilmiştir. Ocaklı oda geleneksel Türk evi odasının üstlendiği tüm işlevi yüklenmiştir. Ocağın sol tarafında gusülhane sağ tarafında dolap yüklük bulunmaktadır. Genellikle gusülhane helanın yanındaki odada odanın içinde ayrıca hela ile sırt sırta gelecek şekilde, konsol çıkma üzerine genişletilmiştir (Şekil 17). Böylelikle ıslak hacimler tek bir alanda toplanmıştır. İkincil mesken olduğu için gümele odalarında alçı ve tavan işlemleri, dolap kapaklarında detaylı ahşap işçiliği görülmez. Tamamen işlevsel olarak tasarlanmıştır. Gelen konukları sofada ağırladıkları düşünüldüğünde odaların kullanımı da bu doğrultuda şekillenmiştir, sofanın süsü ise bağın manzarasıdır. Üst katlarda oda düzeni merdivenin konumuna göre değişiklik göstermiştir. Merdiven, iki odanın ortasından çıkmış ise oluşturduğu galeri kapatılarak yüklük olarak kullanılmıştır (bk. Gümele no 8, 14, 19) (Şekil 18). Merdiven üstü yüklük kullanımı iki odaya da hizmet eder şekilde veya tek bir odanın kullanımına uygun olarak tasarlanmıştır. Bu gibi küçük farklılıklar kullanıcıların istekleri doğrultusunda şekillenmektedir. Oda kapıları ve pencereleri ahşap kasalıdır. Her odada sofa ile odanın zeminini ayıran kapı eşiği bulunmaktadır. Genellikle odanın iç köşesinde yer alan kapılar yalın ve tek kanatlıdır. Pencereler belli bir orantı ile düzenlenmemiştir. Malik tercihine göre şekillenmiş olan pencere açıklıkları bağa, sokağa veya sofaya yönelik açılmışlardır.

Her gümelede mutlaka olan sütlük de ya odalardan birinde ya ara kat sofasının bir köşesinde ya da merdiven kovanının hemen üstünde yer alır (Şekil 19). Odada veya sofada bulunan sütlük pencere yüksekliğinde ve genişliğinde beden duvarından 0,30-0,50 m dışarı taşarak tasarlanmıştır. Yaz aylarında soğuması için sütlerin konulduğu sütlük ayrıca gündelik erzak deposu olarak da kullanılmıştır. Ayrıca bazı gümelelerde odadan (bk. Gümele no 14, 16) veya sofadan (bk. Gümele no 9) ulaşım sağlanan balkonlar da mevcuttur. Balkonların genel amacı cepheye çıkması olmayan tarafa da hakim olabilmektir.

Şekil 16: 14 numaralı gümelenin üst kat oda düzeni (2019).

Şekil 17: 7 numaralı gümelenin üst kat odası ve hela ile sırt sırta gelen gusülhane (2019).

Şekil 18: 19 numaralı gümelenin üst kat odası merdiven üstü yüklük kullanımı (2019).

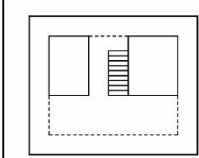
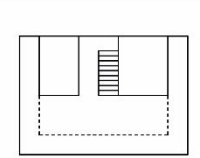
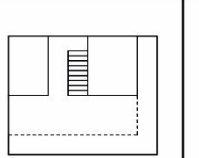
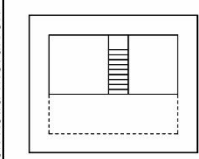
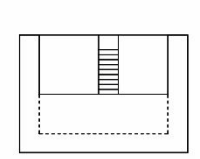
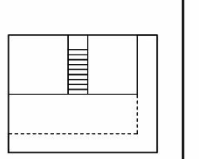
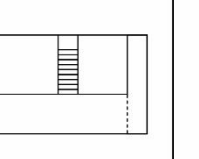
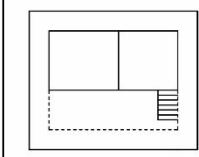
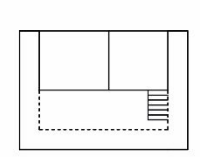
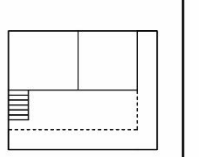
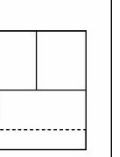
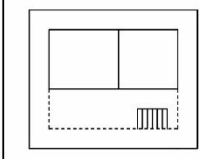
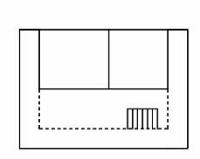

Şekil 19: 6 numaralı gümelenin cephe dışına taşan sütlüğü (2019).

Sınıfsal Arayış: Gerçekleştirilen çalışmada incelenen her bir gümelenin kendi içinde küçük farklılaşmaları mevcuttur. Merdiven konumlanmasında, orta kat plan şemasında, üst kat plan şemasında, yapı iç donatı elemanların konumlanmalarında, gibi. Gümeleler tek tip veya birkaç tip de inşa edilmemişlerdir. Bu farklılaşmaların ekonomik etkilere dayandığı gibi maliklerin istekleri doğrultusunda da şekillendiği söylenmelidir. Fakat Eldem (1954)“Türk Evi” sınıflandırmasını, farklılıklardan yola çıkarak değil

benzerlikleri arayarak ortaya koymuştur. Gümeleler içinde üst kat plan şemasında, farklılıklar olduğu gibi benzerlikler hatta gümeleyi tanımlayacak, yörede diğer meskenlerden ayıracak mekan örgütlenmesi mevcuttur. Yapılan çalışmada, analizler doğrultusunda gümeleler, dış sofanın konsol çıkma istikametlerine ve bir alt kattan ulaşımı sağlayan merdivenin konumlanmasına yönelik bir sınıflandırma yapılmıştır (Tablo 3).

Tablo 3: Gümele üst kat plan şeması sınıflandırma çizelgesi (Gökgöz,2019)

	Dört Yöne Çıkma	Üç Yöne Çıkma	İki Yöne Çıkma(L)	İki Yöne Çıkma	Bir Yöne Çıkma
İki odanın ortasında merdiven holü					
İki odanın ortasında tek kollu merdiven					
Sofanın bir kenarında odaların önünde					
Sofanın bir kenarında sedirin önünde					

3.2. Yapı Tekniği, Kesit Analizi

Gümeleler genellikle 30 m ile 56 m arasında değişen kareye yakın taban oturumunun köşelerine yerleştirilen münferit taşların üzerinde ahşap karkas içi kerpiç dolgulu inşa edildiği gibi, belirli bir yüksekliğe kadar yığma taş duvarın üzerinde hıms tekniği ile de inşa edilmiştir. Köşelere yerleştirilen münferit taş temeller düşeyde atma kirişi ile birbirine bağlanır, atma kirişin üzerine ana dikmeler yerleştirilerek ahşap karkas sistem örülmüştür (Şekil 20). Taş yığma temelde de aynı sistem kullanılmış yığma duvarın üzerine atma kirişi yerleştirilmiş ve dikmeler ona bindirilerek yükseltilmiştir. Ahşap karkas sistemde ara katın veya üst katın döşeme kirişleri dikmeler arası atma kirişlerinin üzerine bindirilmiştir. Bazı gümelelerde üst kat odaların sofa ile aynı döşeme kotunda olmaması için döşeme kirişlerinin üzerine dik açılı bir şekilde ikinci bir döşeme kirişi daha yerleştirilmiştir.

Ara duvarlar döşeme kaplaması üzerine yerleştirilmiştir. Genellikle zemin kat, ara kat ve asma katın tavanları alttan kaplama tahtası ile kapatılmamıştır. Üst katın tavanları döşeme kirişleri alttan kaplandığı gibi hiç ayırıcı eleman kullanılmadığı örnekler de mevcuttur (bk. Gümele no 18).

Gümelelerde duvarlar, kerpiç tuğlalarla, ahşap karkasın içi doldurularak örülmüştür. Bazı gümelelerde yan yana yerleştirilen odaların araları bağdadi tekniği ile kapatılmıştır. Dikmelerin arası doldurulmadan ahşap kaplama tahtaları ile kapatılıp kireç sıva ile sıvanmıştır. Sütükler, sedir üzerindeki yüklükler, abdestlikler ve hela dış duvarları da bağdadi tekniği ile kapatılmıştır.

Gümelelerde en önemli unsur konsollardır. Konsollar, döşeme kirişinin yapının beden duvarından dışarı taşması ve üzerinin döşeme tahtaları ile kapatılarak yapıya dahil edilmesi ile olmaktadır. Bazı gümelelerde konsol yapan döşeme kirişleri beden duvarından eli böğründeler ile desteklenmiştir (bk. Gümele no 8, 14 vd.). Gümelelerin beden duvarından dışarı konsol çıkması ve bunların yönlerine göre yüzeysel bir tipoloji oluşturulmasından bir önceki bölümde bahsedilmektedir. Bu kısımda sofadan taşan konsol çıkmaların bazılarının sedir biçimindeki hallerinden ve strüktürlerinden bahsedilecektir.

Kendi strüktürü olan sedir bir donatı elemanıdır. Yapıyla beraber çalışmaktadır. Oturma, yatma eylemleri dışında depolama gibi bir eyleme cevap vermez. Daha çok sofanın bağ cephesine bakan yönünde konsol çıkma sedir biçimini almıştır. Sedir, atma kirişinin üzerine bindirilen döşeme kirişlerinin beden duvarından dışarı konsol yapması ve dikmelerin üzerine bindirilerek yükseltilmesi ile olur. Dikmeler arası döşeme kirişlerinin üzerine, arasında küçük yardımcı dikmelerin olduğu iki atma kirişi daha atılır ve üst atma kirişine sedir döşeme kirişleri bindirilerek ahşap kaplama tahtası ile örtülür (Şekil 21).

Gümeleler ahşap kırma çatı ile sonlanırlar. Genellikle dış sofa ile çatı arasında ayırıcı bir kaplama bulunmaz ve böylelikle sofanın düşeyde de genişlemesine olanak tanınmış olunur. Alaturka kiremitle örtülü çatılarda halk arasında serkapan olarak bilinen bir açıklık mevcuttur. Bu açıklık ile çatı onarımları yapılabildiği gibi hava sirkülasyonu da etkin bir biçimde sağlanmaktadır (Şekil 22).

Ayrıca bazı gümelelerde zemin kat iç cepheden, bazılarında da dış cepheden kerpiç tuğlalarla ikinci bir duvar örülerek desteklenmiştir. Bu ikinci sıra yığma kerpiç duvar; statiksel açıdan gümeleyi güçlendirmek, hırsızlığa karşı önlem ve hayvanların soğuktan korunması amacıyla yapılmıştır (Şekil 23).

Şekil 20: 15 numaralı gümelenin yapı tekniği- münferit taş temel.

Şekil 21: 15 numaralı gümelenin konsol çıkmasının konstrüksiyonu

Şekil 22: 9 numaralı gümelenin çatı konstrüksiyonu- serkapan

Şekil 23: 18 numaralı gümelenin zemin katındaki güçlendirme- yığma duvar

3.3. Yapı Malzemesi, Cephe Analizi

Şehirdeki geleneksel konut mimarisinin aksine arazinin geniş olması sebebi ile zemin oturumundan itibaren gümele evleri dik kenarlı bir düzen içinde gelişim göstermiştir. Gümeleler bağın konumuna, bağ sahiplerinin ihtiyacına, aile yapısına ve ekonomik durumuna uygun şekillenmiştir. Tüm gümelelerde yapı malzemesi olarak yörede bol bulunan ahşap ve kerpiç kullanılmıştır. Yapının iskeletinde kullanılan ahşap malzeme, yakın çevredeki ormanlık alandan getirilen çıralı sarıçam, kır kavağı meşe gibi ağaçlarla, bağlarda yetiştirilen ve yaşlanmış olan meyve ağaçları kullanılmıştır. Toprağın, saman ve su ile karıştırılarak ahşap kalıplara dökülmesi ve güneşte kurutulması ile elde edilen, kerpiç ise yapının dolgu malzemesidir.

Tüm gümeleler bağlara dönüktür ve çıkmalar bağa yönelik gerçekleştirilmiştir. Zemin katın mahremiyet ile şekillenen suskun cephesel düzeni üst katlarda farklılaşarak başka bir düzeni getirir, zeminden yükseldikçe açıklık oranlarında artmalar gözlemlenmiştir. Üst kata ulaşıldığında, dış sofanın ve konsol çıkmaların etkisi insanda gümelenin tamamen dış mekânı içine alarak kucakladığı izlenimi yaratmaktadır. Ahşap malzemeli kırma çatı ile sonlanan gümelelerin çatısı tamamen okunabilir niteliktedir. Gümelelerin cephesi pek çoğunda saman sıva ile kaplı olsa da bazılarında çıplak bırakılmış ve ahşap strüktürü okunmaktadır. Doğanın tam içinde onun bir parçası gibi duran bu evlerde yapay herhangi bir malzeme cephede gözlemlenmemiştir. Kendine has bir pencere düzeni mevcut değildir. Çoğunlukla ara katlar ahşap kapaklı ve camsızdırlar. Ölçülerinde katlar arasında farklıklar gözlemlenmiştir. 1943 depremi sonrasında pek çoğunun pencere ölçülerinde değişiklik yapılmıştır. Üst kat pencerelerinde de aynı sıkıntılar mevcuttur. Fakat bazı gümelelerde geleneksel Türk evinde olan 1/2 giyotin pencere oranı üst katlarda kullanılmıştır (bk. Gümele no 8, 16, 18, 20, 21).

Geçmişte her gümelede mutlaka olduğu söylenen sergen, üst kattın konsolundan 2 - 3 m dışarı dikmeler üzerine eğimli şekilde bindirilen kaplama tahtaları ve onun üzerine serilen ahşap levhadan oluşmuştur. Sergen, gümelelerde asmaların sarıldığı, üstünde kurutulacak meyvelerin serildiği ve altında binek hayvanlarının gölgelendiği bir donatı unsurudur (bk. Gümele no 11).

3.4. Sokak Kütle Bağ İlişkisi

Hiçbir gümelede sokak üzerinden doğrudan giriş sağlanmamıştır. Gümelelere giriş için sokak üzerinde bulunan ahşap ve genellikle çift kanatlı olan cümle kapısından daha geniş olan bağ kapsından bağa giriş yapılması gerekmektedir. Bağı sınırlayan duvarlar sokağın doğal çizgisini izler. Gümelelerin bazıları bağ duvarları ile sokağa bitişik konumlandırılmıştır (bk. Gümele no 6, 11, 18 vd.) (Şekil 24). Bu şekilde sokağa cephesini veren gümelelerin zeminden üst kat tabanına kadar sağır ve masif duvar yükselir. Bu yaklaşımın geleneksel konut mimarisini şekillendiren mahremiyetin bir öncülü olduğu söylenebilir.

Geleneksel Osmanlı sokakları gibi cumbalı çıkmalar, konsol yapmış odaları destekleyen işlemeli eli böğründeler, taş merdivenli girişler gümele evlerinde görülmez. Yerleşim sahasının kır alanı olması, ikincil mesken görevi görmesi ve bağların genişliği, gümelelerin birbirine uzak olması gibi nedenler ile gümeleler sokak üzerine değil bağ tarafına büyüme yapmıştır (Şekil 25). Bu sebeplerle ayrıca gümelenin taban oturumunu sınırlandıran ve şekillendiren öncül sokak yapısı ya da arazi değil, malikin istekleri ve ekonomik kaygılardır. Tamamen bağa açıktır. Bağ alanlarında gümelelerle birlikte kesinlikle bağa su ulaşımını sağlayan su arkları ve suyun depolanmasını sağlayan su kuyuları mevcuttur (Şekil 26, 27). Bağları sulayan arklar bağı çevreler ve bağın sulanmasında kullanılır. Su arkının belli bir zaman diliminde mevkilere dağıtılması sebebi ile su kuyularının da yapılmasını zorunlu kılmıştır. Mevkilere isimlerini veren badem arki, golden arki, kanlı arki, hasan arki gibi su arklarının kaynağı Deringöz Çayıdır.

Şekil 24: 11 numaralı gümelenin sokağa paralel yapı beden duvarı

Şekil 25: Cümle kapısı ve sokakla ilişiği kesilmiş gümele yapısı.

Şekil 26: Bağlara su ulaşımını sağlayan su arkları.

Şekil 27: Gümele ve bağ için su deposu.

4. Sonuç

Anadolu coğrafyasında Orta Asya Türk kültürü olan konar göçerliğin izlerini taşıyan yaylaya çıkma geleneği coğrafi koşulların etkisi ile Tosya kırsalında bağa inme şeklinde gelişim göstermektedir. Ekonomik kaygıları doğrultusunda farklılaşan bu iki geçici yerleşme Tosya bağlarında daha çok üzüm bağının yanında bahçeciliğe evrilmiştir. Yerleşik bir hayat süren Tosya halkı için sulu tarım olarak nitelendirilen bağ ve bahçe tarımı tarihi süreçte ulaşım olanaklarının zorluğu, bağ ve bahçe işlerinin mevsimlik olması gibi nedenlerle ikincil bir mesken yapılmasını zorunlu kılmıştır. Günümüze ulaşmış olan gümeleler üzerinden ilk yapılmış olan gümeleleri değerlendirmek mümkün olmamaktadır. Fakat tarihi süreçte sözlüklerden ve yazılı kaynaklardan elde edilen verilerin ışığında 13.yy. da gümele diye tarif edilen yapıların günümüzde varlığını sürdüren gümeleler gibi teknik özelliklere sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Tarihsel süreçte ihtiyaçların değişmesi, yapılm tekniklerinin gelişmesi, ekonomik şartların iyileşmesi, gibi nedenler ile bu barınaklar yerini daha işlevsel ve kırsal mimarinin bir örneği olan bağ evlerine özeldir Tosya yöresinde gümele diye ifade edilen ikincil meskenlere dönüşmüştür.

Saha çalışmaları esnasında günümüze ulaşmış en eski gümelenin 1943 depreminin öncesinde 1934 tarihine denk geldiği tespit edilmiştir (bk. Gümele no 10). Bazı gümelelerin hemen yanında eski yapının kalıntılarını görmek de mümkündür. Ayrıca gümele sahiplerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda eski yapının yıkıldığı veya ihtiyaçlara cevap vermez hale geldiğinde eskisinin hemen yanında ya da eski yerine, mevcut imkânlar çerçevesinde ihtiyaca cevap verecek yeni gümelenin inşa edildiği bilinmektedir. Aynı şekilde günümüzde de gümele sahibinin yıpranmış kullanılamaz hale gelmiş gümelesini mevcut imkân ve ihtiyaçlarına bağlı olarak tamir ettirdiği veya eski gümeleden bağımsız betonarme yapılarla yenilediği görülmektedir.

Mimari tanımlama ile, Tosya kırsalında inşa edilen gümeleler, zaman içerisinde, yörede yaşamış ve yaşamakta olan medeniyetlerin sosyokültürel etkileşimlerin, topografik, iklimsel ve hidrolojik coğrafi etkilerin ve ekonomik kaygıların doğrultusunda ortaya çıkmış, yerel nitelik taşıyarak geçmişin izlerini somut bir biçimde aktaran kırsal mimari örnekleridir. Konusu gümelelerin mimari analizi olan bu çalışmada, Tosya İlçesinin Dilküşah, Cumhuriyet, İbni Selim Mahallelerinde 11 km²'lik bir sahada gümele yapıları tespit edilmiştir. Seçilmiş olan gümelelerin tek yapı ölçeğinde mimari analizleri çıkarılmış benzerlikler ve farklılıklar üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Değerlendirme sonucunda kırsalda inşa edilmiş bu yapılar özgün oda düzeni, plan şeması, yapılm tekniği, çatı biçimi gibi Türk Evi tanımlamasında ifade edilen nitelikleri taşıdığı tespit edilerek belgelenmiştir. Karadeniz ve Kuzey Anadolu evleri, nispeten 18 yy sonuna kadar açık sofasını korumaktadır ve sonraki süreçte iç ve orta sofalı plan şeması üzerine gelişim göstermektedir. Batı Karadeniz şehirlerinden olan Tosya'nın şehir merkezinde günümüze kadar ulaşmış ve kurul tarafından tescil altına alınmış Türk Evi örnekleri bu bilgiyi doğrular niteliktedir.

Tarihi süreçte nüfusun artması ile yapıların sıklaşması, mahremiyet kavramının etkinliği ile şehirlerde orta sofaya dönüşen plan şeması, Tosya kırsalında dağınık yerleşmiş olan gümelelerde, hem kullanımın yaz mevsimine tekabül etmesi, hem bağ güvenliğinin (hakimiyetinin) etkin şekilde sağlanması hem de dağınık şekilde yerleşim gösterdiği için mahremiyet kavramının ihlal edilmemesi gibi nedenlerle açık sofalı plan şemasının kullanımını devam ettirmiştir. Türk Hayatlı Ev mimarisine üst kat plan şemaları ve açıklıkları yönünden benzerlik gösteren gümeleler, iklimin ve ihtiyaçların doğrultusunda zemine çözümlenen ahır yapısı ve açık sofaya yapının içerisinden ulaşım sağlaması ile de farklılaşmalar göstermektedir. Gümelelerde üst kata bağdan veya bahçeden direk ulaşım sağlayan hayat, çardak veya taşlık gibi geçiş mekanları mevcut değildir. Zemin katın ahır olarak kullanılması, karasal iklimin yörede hakim olması, ekim dikim alanının daraltılmadan taban oturumu 30-60 m² yi geçmeyecek şekilde yapının inşa edilmiş olması gibi nedenler hayat kavramının oluşmasını engellemektedir.

Bunların ışığında, literatür taramalarında incelenmiş olan kırsal mimarinin ve geleneksel konut mimarisinin bir alt başlığı olarak, yüzyıllar içerisinde coğrafi şartlar, ihtiyaçlar ve kültürün etkisi ile ortaya çıkmış olan, benzerliklerinin yanında kendine özgü farklılaşmaları ile gümele yapılarının mimarlık tarihi disiplini içerisinde literatüre kazanımı sağlanmıştır. Çalışmanın motivasyonu olan, Tosya kırsalında, şehirleşmenin yıkıcı etkisi ile gümele yapılarının yok olma tehdidi üzerine gerçekleştirilmiş bu analiz ve belgeleme çalışması gümele yapılarının kurtarılması için bir başlangıç niteliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Gür, Ş. Ö. (2005). The Eastern Black Sea Traditional House in *Rural Architecture in the Eastern Black Sea Region* ["Doğu Karadeniz Konutu", *Doğu Karadeniz'de Kırsal Mimari*], Exhibition Publ., Curator, Ameli Edgü, Milli Reassürans, pp: 162-212 (162-212 (975-7235-68-7))
- Eldem, S. H. (1954). *Türk Evi Plan Tipleri* (Pulhan Matbaası). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi. Mimarlık Fakültesi.
- Eldem, S. H. (1984). *Türk Evi • : Osmanlı Dönemi*. Ankara: Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı.
- Evren, M. (1959). *Türk Evinde Çıkma*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Günay, R. (1999). *Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri*. İstanbul: YEM Yayın.
- Kazmaoğlu, M., & Tanyeli, U. (1979). Anadolu Konut Mimarisinde Bölgesel Farklılıklar. *Yapı*, 33, 29-41.
- Kuban, D. (1982). *Türk İslam Sanatı Üzerine Denemeler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kuban, D. (1995). *Türk "Hayatlı" Evi* (Mısırlı Matbaacılık). İstanbul.
- Küçükerman, Ö. (2007). *Kendi Mekan Arayışı İçinde Türk Evi*. İstanbul: T.T.O.K.
- Sezgin, H. (1984). Vernaküler Mimari ve Günümüz Koşullarındaki Durumu. *Mimarlık*, 201, 44-47.
- Sözen, M., & Eruzun, C. (1992). *Anadolu'da Ev ve İnsan*. İstanbul: Emlak Bankası Yayınları.